

Atonski manastiri.

Dr. Janko Oberški.

Manastiri Sv. Gore Atosa rasijani su po čitavom poluotoku što uz istočnu, što uz zapadnu obalu poluotoka, što opet u sredini poluotoka. Imade ih danas u svemu 20 (nekada ih je bilo 24). Od tih leže na zapadnoj obali ovi: Manastir sv. Pavla (*Ἁγίου Παύλου*), sv. Grgura (*Γρηγορίου*), sv. Dionizija (*Διονυσίου*), Dohijar (*Δοχειαρίου*), Ksenofontov (*Ξενοφώντος*), Ksiropotamski (*Ξηροποτάμου*), Ruski samostan sv. Pantelejmona (*Παντελεήμονος*), i samostan Simona Petra (*Σίμωνος Πέτρας*); zatim ponešto u unutrašnjosti Sv. Gore, ali bliže zapadnoj obali leže manastiri: Zograf (*Ζωγράφου*) i Konstamonitski (*Κωνσταμονίτου*). Na istočnoj pak obali leže: Vatopedski (*Βατοπεδίου*), Esfigmen (*Ἐσφιγμένου*), Iverski (*Ἰβήρων*), Karakalin (*Καρακάλου*), Kutlumusijski (*Κουτλουμουσίου*), Vel. Lavra (*Λαύρας μεγάλης*), Stavronikita (*Σταυρονικήτα*), Pantokrator (*Παντοκράτορος*) Filotejski (*Φιλοθέου*), zatim ponešto u unutrašnjosti blizu Esfigmena srpski Hilandar (*Χειλανδαρίου*).

Svaki od tih manastira imade svoga posebnog osnivača i svoju individualnu povijest. Istina teško je kritički prosuditi historijsku vrijednost predaje o osnutku pojedinih manastira. Stoga ćemo tek ukratko nešto napomenuti o njihovom postanku, a o onima, koji su za nas od većeg interesa, govorit ćemo nešto opširnije.

1. **Manastir sv. Pavla** osnovan je od Pavla Ksiropotamskoga, sina cara Mihajla I. početkom 10. vijeka. U 14. vijeku darivali su taj manastir srpski knezovi, a naročito ga je svojim obilatim prinosima obnovio Gjorgje Branković, koji je sagradio crkvu u manastiru, i njegova kćerka Mara, udata za sultana Murata II. Ona je kupila veliki spahiluk za manastir i ostavila mu poslije smrti bogatu zadužbinu. Početkom 18. stoljeća opet

bi obnovljen prinosima moldavsko-vlaških knezova, naročito vojvode Konstantina B a s s a r a b a s - a. U noći od 23. I. 1902. mnogo je postradao taj manastir od požara, a g. 1911. opet je obnovljen.

2. **Manastir sv. Grgura**, osnovan u 14. vijeku, g. 1522. restauriran od patrijarhe Jeremije. 30. I. 1761. uništen bi sasvim od požara. G. 1776. restauriran bi temeljito darovima ugrovlaških vojvoda i nastojanjem njihova metropolite Grgura, po komu se i prozva.

3. **Manastir sv. Dionizija**, nazvan po svom osnivaču nekom Dioniziju iz Kastorije, koji ga je utemeljio g. 1365. Deset godina kasnije proširen bi i nadograđen prinosima cara Aleksija Komnena Trapezuntskog. I ovom manastiru ostaviše mnoge zadužbine vlaški i moldavski vojvode i neki znatniji hijerarši, koji se povukoše pred svoju smrt u taj manastir, među ostalim i beogradski metropolit Jeremija iz Zagore.

4. **Manastir Dohijar**, osnovan je svršetkom 11. stoljeća od sv. Eutimija, učenika sv. Atanasija Atonskog. Bogato bi darivan i obnovljen svršetkom 16. vij. 1578. od moldavskog vojvode Ivana Aleksandra i žene mu Roksandre, te moldavskog metropolite Teofana, koji se prije svoje smrti povukao ovamo i tu umro 1598. g.

5. **Manastir Ksenofontov**. Osnovan je još u 10. vij. u vrijeme sv. Atanasija Atonskog, kada je osnovana i Velika Lavra. Proširen bi za cara Nikéfora III. Botanijata (g. 1078.—1081.). G. 1607. darovao je tom manastiru vlaški vojvoda Radulo Servan 9000 aspra i velika imanja. Kao posebna dragocjenost čuva se u tom manastiru u srebrenom kovčežiću malena slika preobraženja Spasiteljeva u veličini 0.18×0.15 m, i s l a v e n s k o e v a n d e l j e n a p e r g a m e n i, što ga je darovao vojvoda Ivan Aleksandar dne 23. IV. 1554.

6. **Manastir Ksiropotamski** (*Μονή Ξηροποτάμου* u prijevodu značilo bi suhi potok), divno smješten iznad singitskog zaljeva, udaljen kojih $\frac{3}{4}$ sata od luke Dafne. Ovaj je manastir osnovala bizantska carica sv. Pulherija svršetkom 5. i početkom 6. vijeka. Međutim bi u vrijeme barbarskih provala razrušen. Ponovno bi sagrađen svršetkom 9. i početkom 10. vijeka od onoga Pavla, po kom se zove gore spomenuti manastir pod

1.), sina cara Mihajla I. Uronivši u filozofiju i asketski život povukao se iz svijeta u atonsku samoću, gdje je potporom cara Romana izgradio taj manastir. Manastir imade crkvu posvećenu u čast 40 Mučenika, koja je sagrađena između g. 1761. do 1783. U istom manastiru imade kapelica sv. Jelene i cara Konstantina i još drugih 7 kapelica, dok izvan toga manastira imade 9 kapelica, koje pripadaju ovom manastiru.

Pripovijeda se, da je u glavnoj crkvi toga manastira kod podnožja velikog oltara u staro doba poslije glavne godišnje svetkovine (9. III.) porasla svake godine velika gljiva, ali poslije najezde »l a t i n a š a« na sv. Goru da je sasvim prestalo ponavljati se to čudo (!)

Među mnogobrojnim relikvijama imade u tom manastiru i dva oveća komadića relikvije sv. Križa, darovana od sv. Pulherije. Kao čudotvorni predmet čuva se i bočica sv. Pulherije, salivena od raznih kovina. Ako se u nju navečer nalije voda, do sutradan postane bojadisana raznim bojama, te služi navodno kao napitak za lijek proti bljedoći.

7. Ruski manastir sv. Pantelejmon. Osnovan je g. 1381. od srpskoga kneza Stjepana Lazara, kojega srpska pravoslavna crkva slavi kao svog svetitelja. U starini bio je sasvim malen. Restauriran bi troškom ruske carice Katarine II. god. 1765. i znatno proširen. Crkvu u tom manastiru sagrađio je o svom trošku moldavski vojvoda Skarlatu Kalimahi početkom 19. vijeka, i po njemu se zvao neko vrijeme ovaj manastir kalimahijski. U 19. vijeku stali se u velikom broju useljivati u taj manastir isključivo ruski monasi, i tako je prešao sasvim u ruske ruke od g. 1838. Pogotovo su se pak Rusi utvrdili u posjedu tog manastira, otkako je g. 1875. većinom glasova izabran igumanom toga manastira prvi Rus. Rusi su ponovno prozvali taj manastir imenom sv. Pantelejmona mučenika.

Koncem 19. vijeka mnogo su ruski carevi darivali ovaj manastir tako, da se lijepo proširio i veličanstveno uredio. Sada upravlja manastirom arhimandrita ruske narodnosti. Taj je manastir bio najbrojnije nastanjen, jer je imao oko 1400 monaha, te je postao najuglednijim među svim atonskim manastirima. Pa i danas, kad je broj monaha u drugim manastirima

znatno spao, još je uvijek, ovaj dosta napučen, premda je broj monaha spao za dobru polovicu.

U manastiru posvećena je glavna crkva sv. Pantelejmonu mučeniku, a pored toga imade još dvije lijepe i velike crkve u čast presvetoj Bogorodici, te mnogo manjih vrlo ukusno i bogato ukrašenih kapelica.

G. 1893. sagrađena je u manastiru prekrasna blagovaonica s divnim fresko slikarijama, u kojoj može da blaguje preko 800 monaha.

Manastir imade i prostrani gostinjac za strance i hodočasnike.

Još je spomena vrijedna na Atosu najbolje i najuzornije uređena biblioteka, što se nalazi u tom manastiru. Dok su biblioteke u drugim manastirima vrlo slabo uređene i teško uporabive, ova je gotovo sasvim moderno uređena s priručnim naučnim aparatom, tako da se može u njoj naučno raditi. Biblioteka imade 24 rukopisa Evanđelja od pergamene iz 11.—15. stoljeća na grčkom jeziku i 13 pergamentnih rukopisa na slavenskom jeziku iz 13. vijeka. Pored toga ima mnogo drugih grčkih i slavenskih rukopisa, te tiskanih djela, među kojima i književnih rariteta, što se jedva u drugim bibliotekama mogu naći.

Grcima bilo je vrlo nepoćudno, kad su Rusi taj manastir dobili sasvim u svoje ruke, a naročito, kad je postao najuglednijim na Atosu.

8. **Manastir Simona Petra.** Osnutak toga manastira pripisuje legenda nekomu Simonu Miroblitu (Mirotčivomu), koji je, kako kaže legenda, bio poveden sjajem čudnovate zvijezde kratko vrijeme poslije rođenja Isusova na ovo mjesto, te osnovao ovdje svoju samotnu ćeliju, prozvanu *N o v i B e t l e h e m*. Na tom je mjestu g. 1363. srpski knez Ivan Uglješa sagrađio manastir. G. 1625. na 8. VI. postradao je taj manastir od požara, a kasnije bi prinosima zadužbina i milostinje obnovljen. Crkva je posvećena Rođenju Isusovu. Prigodom požara postradala je najviše manastirska biblioteka, tako da je jedva malo što spašeno.

Manastir imade osebujnu vanjštinu i položaj: stoji kao kakva visoka kula na strmenitoj hridi, odakle se spušta duboko pogled na more.

9. **Bugarski manastir Zograf.** Kako predaja kaže, osnovan je taj manastir od trojice braće: Mojsija, Arona i Ivana, koji dođoše amo iz Ahride za vladanja cara Lava Mudroga svršetkom 9. ili početkom 10. vijeka. Poslije bi dulje vremena napušten, tako te je gotovo sasvijem opustio. Obnovljen bi u 13. vijeku. Monasi ovog manastira bavili su se prilično bogoslovskim književnim radom, a to se razabire odatle, što su se u tom manastiru držale teološke dispute s latinskim bogoslovima u svrhu obnove jedinstva. Zato i naglašuje jeromonah Gerasim u svom »vodiću po gori Atosu«,¹ »da je ovaj manastir imao da izdrži najjače valove i nasrtaje latinaša, ali da im se junački opirao, što da svjedoči 26 blaženih mučenika, koji su navodno spaljeni od krivovjernih (!) Latina u kuli unutar zidina tog manastira, pošto su najodlučnije odbijali njihove zablude (!)«. Na zidovima kule nalaze se slavenski napisi o tim mučenicima, a u crkvi predočuje te mučenike jedna fresko slika na zidu. No u kritičnost tih navoda sumnja i sam protestantski historik Gelzer, koji je osobno proputovao Atos i pregledao sve važnije historijske spomenike, te kaže, da su ti napisi iz mnogo kasnijega doba.²

Ovaj su manastir mnogo darivali bizantski carevi: Andronik II. i III. te Ivan III., zatim srpski vladari: Stjepan IV. i Ivan Uglješa, te moldavski vojvode.

Koncem 18. vijeka i početkom 19. vijeka izvedena je posvemašnja restauracija na tom manastiru, tako da se poslije ruskog manastira sv. Pantelejmona može smatrati najljepšinu s obzirom na vanjštinu gradnje. Restauracija bi dovršena g. 1817.

Glavna crkva toga manastira posvećena je u čast u istočnoj crkvi mnogo čašćenom velikomučeniku sv. Georgiju. Ikonostas crkve predočuje umjetničku drvenu rezbariju; ukra-

¹ *Ἰστέον ὅτι καὶ ἡ Ἱερά αὐτῆ Μονῆ ἐπέστη τὸν σάλον καὶ τὴν καταδρομὴν τῶν Λατινοφρόνων ὡς γενναίως κατ' αὐτῶν ἀνισταθίσα, ἀριθμεῖ δὲ αὐτῆ εἰκοσιεῖς Ὀσιομάγιστρος διὰ πυρὸς ἐντὸς τοῦ πύργου αὐτῆς ἐπὶ τῶν κακοδόξων τούτων τελειωθέντας ὡς τὴν πλάνην αὐτῶν δοκιμασίως ἀπελεξάντας. (Γερασίμου Σάλτη Ναξίου μοναχοῦ τῆς Ἱβηρικῆς σκήτης. Προς κεννητῆριον τοῦ Ἁγίου Ὁρους "Αθῶ, Κερναί 1923.) pag. 78.*

² Gelzer: Vom Heiligen Berge und aus Makedonien, Leipzig 1904., str. 21.

šen je mnogim slikama. Među najznatnije pripada čudotvorna slika zaštitnika crkve sv. Georgija, za koju predaja kaže, da je naslikana bez čovjeće ruke (*ἀχειροποίητος*), odatle joj i ime *Ζώγραφον* (živa se naslikala), a došla je navodno lebdeći preko mora iz Arabije.³ Drugu pak čudotvornu ikonu sv. Georgija poslao je manastiru vlaško-moldavski vojvoda Stefan VI. Još su znatne dvije Bogorodičine slike, jedna po imenu *Ἀκάθιστος* = stojeća, a druga po imenu *Ἐπακούουσα* = koja uslišava.

U crkvi toga manastira pohranjen je znatan broj raznih relikvija.

Manastirska biblioteka nije baš brižno uređena. Imade mnogo slavenskih rukopisa. Odatle potječe i čuveno »Zografsko Evanđelje«. Tu se čuva slavenski rukopis »Kormčaje knjige«, slavenski rukopisi psalterija, trebnika i drugih liturgijskih knjiga.

Pretežna većina monaha u tom manastiru jesu Bugari.

Manastir leži u unutrašnjosti poluotoka u vrlo romantičnom kraju među strmim klisurama. Udaljen je koji sat od morske obale, gdje imade svoju luku i visoku kulu arsenal.

10. Manastir Konstamonjitski. Leži nedaleko Zografa, udaljen koji pô sata od mora u unutrašnjosti poluotoka. Neki drže, da nosi ime po caru Konstansu, sinu cara Konstantina Vel. To se međutim ne zna sigurno. Prvi puta spominje se ovaj manastir u 11. vijeku, kad mu je bio na čelu neki iguman Hilarijon, rođak cara Aleksija I. Komnenca. I ovaj je manastir bio »izvrgnut« nastojanjima latinaša u 13. vijeku za obnovu jedinstva. Postradao je jako od požara dva puta: u vrijeme florentinskoga koncila i pod konac 16. vijeka. Za instauraciju manastira mnogo su troška uložili: bizantski car Emanuel II. Paleolog, te neka srpska kneginja Ana, koju nazvaše Čovjekoljubivom (*Φιλανθρωπηνή*) u 14. vijeku. Poslije g. 1870. bio je taj manastir u ruskim rukama, i u to vrijeme bio je posvema

³ Monah, koji mi je pokazivao crkvu, uvjeravao me, kako neki arhimandrita nije htio da vjeruje, da je ta slika naslikana bez čovjeće ruke, te je taknuo kažiprstom na slici svečevo lice, i prst mu se prilijepio za sliku tako, da ga nije mogao otkinuti, dok mu ga nijesu nožem odrezali od slike. Na tom mjestu navodno se odonda vidi mrlja na slici.

obnovljen. Sada je opet u grčkim rukama. Osobitih znamenitosti taj manastir nema.

11. **Manastir Vatopedski** (Kupinovo polje) najljepši je i najbogatiji grčki manastir. Leži na istočnoj obali Sv. Gore kraj mora. Po spoljašnjem obliku gradnje sličan je tvrđi. Sagrađen je od bizantskih careva. Po predaji bio je prvi osnivač toga manastira sam car Konstantin Vel. Za Julijana Apostate uništen bi od požara, a zatim bi obnovljen od cara Teodosija Vel. povodom zgođe, kad se njegov sin Arkadije na povratku iz Italije na ovom mjestu spasio od brodoloma po zagovoru Bogorodičinu. Druga pak predaja kaže, da je taj manastir osnovan od trojice bogatih građana drinopoljskih: Atanasija, Nikole i Antonija na poticaj sv. Atanasija Atonskog.

Manastir je u svoje doba bio veoma bogat, jer je imao prostrane posjede u Makedoniji. Godišnji prihod ovog manastira iznosio je oko 50.000 Dukata. Ovaj je manastir znatan zbog gajenja nauke i obrazovanosti, jer je u njemu postojalo od g. 1749. kroz mnogo godina znamenito više učilište Atonska Akademija, gdje su atonski monasi crpili svoju teološku nabrazbu.

Ovome manastiru pripadaju još dvije naseobine kao filijale svojoj matici, a to je skit sv. Dimitrija i ruski skit sv. Andrije u Kareji. Ovaj potonji kupiše Rusi, g. 1842. za svoje monahe, te bi g. 1849. uređen nastojanjem poduzetnog Andrije Muravieva na cenobitskom principu. Veliki ruski knez Aleksije Aleksandrović položio je g. 1867. temeljni kamen za izgradnju velebne crkve sv. Andrije, kod koje se nije štedilo u troškovima na raskošno uređenje, tako te je ta crkva jedna od najljepših i najprostranijih na čitavom Atosu. Ovaj ruski skit sv. Andrije imade također vrlo lijepo uređenu biblioteku sa mnogo rukopisa i tiskanih djela iz ruske bogoslovske literature.

12. **Manastir Esfigmen.** Leži tik kraj mora na sjeveroistočnoj obali poluotoka, tako da mu o zidove udaraju morski valovi. Ovaj je manastir znatan zbog obilja ribolova, kojim se monasi ovog manastira i naročito bave. Po predaji imao bi ovaj manastir biti osnovan već u 6. vijeku od carice Pulherije. Sigurno je, da je postojao doskora poslije osnutka Velike Lavre

i Iverskog manastira. Postradao je mnogoput od Saracena i Agarenskih gusara. Potpuno bi obnovljen u 16. i 17. vijeku. G. 1705. povukao se u taj manastir Melenikijski mitropolit Grigorije, koji je nastojao oko obnove monaškog života u tom manastiru. U 18. i 19. vijeku bi u više mahova obnovljen nastojanjem i troškom carigradskih patrijarha. — U blizini ovog manastira nalazi se na sujednom brežuljku monaško naselje *S a m a r i j a*, blizu kojega leži znamenita eremitska spilja blaženoga *A n t o n i j a R u s k o g*, pristupačna samo s morske strane. Ovaj Antonije Ruski osnivač je velike monaške Lavre u Kijevu. Taj je monah obukao »andeosku« monašku mantiju u manastiru Esfigmenu i ovdje sastavio pravila za novoosnovani manastir u Rusiji. Umro je g. 1073. u Kijevu, 7. maja, u 90. godini života. Sada se iznad pomenute spilje nalazi crkva u čast toga blaženog Antonija Ruskog, podignuta 1845. a posvećena 10. VII. 1850.

U ovom su manastiru živjeli još neki drugi znatniji monasi, kao sv. Atanasije patrijar carigradski, zatim znameniti Grigorije Palamas, koji je bio iguman tog manastira i predstavnik čuvenog bogoslovskeg naučnog smjera, koji je po njemu dobio posebno ime »palamitski bogoslovi«.

13. Iverski manastir. Leži nedaleko od morske obale na istočnoj strani poluotoka. Jedan sat hoda iznad njega izdiže se brdo Cuka (*Τσοῦκα*). Po predaji došao je ovamo neki jerusalimski biskup Klement, koji je pokrstio stanovnike ovog poluotoka. Osnivačem pak toga manastira smatra se neki Ivan Iverski, zajedno sa čuvenim ocem atonskog monaštva, sv. Atanasijem oko g. 980. Crkva je posvećena u čast Uznesenja Bl. Dj. Marije. Odijelo slika na ikonostasu te crkve prevučeno je srebrenim pozlaćenim oklopom, što je posebni specijalitet ruske moskovske crkvene umjetnosti. Od slika smatra se najdragocjenijom slika Bogorodičina, koja je čudesnim načinom po pripovijedanju predaje sama prispjela preko mora u vrijeme nekoga monaha Gavriela, koji ju je ovdje trajno smjestio, te se prozvala »Iverska Bogorodica«. Znamenita je također ikona sv. Nikole, dobivena iz Rusije g. 1815. na 18. juna. G. 1654. sagrađena je u Moskvi filijala atonskog iverskog manastira blagodarnošću ruskoga cara Aleksija Mihajlovića.

Manastir je imao svojih vlastelinstava čak u Tiflisu, zatim u Turskoj i u Grčkoj.

14. **Manastir Karakala.** O osnutku i nazivu toga manastira nije se u predaji sačuvalo nikakve upomene. Zna se izvjesno, da je taj manastir temeljito obnovljen u 16. vijeku blagodarnošću moldavskog vojvode Ivana Petrova, i njegove pobožne kćeri. Od 14 ćelija, što se nalaze izvan toga manastira kao njegovo vlasništvo, imade i jedna ruska, pod imenom sv. Križa

15. **Manastir Kutlumusi.** Leži nedaleko Karije, udaljen 1 sat hoda od mora. Osnovan je u 13. vijeku, a zatim se kroz stoljeća pomalo nadograđivao i proširivao. U 16. vijeku mnogo su darivali za obnovu toga manastira vlaški i besarabski vojvode, napose Aleksandar Radulo. Blizu tog manastira nalazi se i nascobina (skit) sv. Pantelejmona sa 21 grčkom, jednom srpskom i jednom bugarskom ćelijom. Ovi se monasi bave izradbom devocionalija, rezbarstvom i drugim zanatima, i time privređuju svoj kruh.

16. **Manastir Velika Lavra.** Leži na najistočnijem iskrajku Sv. Gore 40 m nad morem s prekrasnim vidikom na otoke Egejskoga mora. Odostrag diže se vrhunac Atos visok 1935 m sa crkvicom Bl. Dj. Marije na vrhu. Ovaj se manastir može smatrati u neku ruku maticom svih svetogorskih manastira. Osnovan je u 9. stoljeću od patrijarhe atonskih monaha sv. Atanasija Atonskog. Sagrađen je u 10. vijeku od cara Nikefora Foke (963.—69.). Crkva je posvećena u čast Navještenja Bl. Dj. Marije. Ikonostas načinjen 1887. čitav je od mramora. U lađi čuva se jedna slika Spasiteljeva iz 9. vijeka, darovana od carice Teodore, zatim dvije slike Spasiteljeve i jedna Bogorodičina iz 12. vijeka, što su ih darovali carevi Aleksije Komnenac i Andronik. Urešene su bogatom pozlatom i draguljima. Oltar je od mramora. Na njemu stoji srebreni bizantski križ pozlaćen i optočen draguljima. Među mnogim slikama znatna je i ona sv. Atanasija osnivača te lavre, darovana od Hrvatskog i ugarskog kralja Ivana Vladislava. U pareliksiju 40 mučenika nalazi se stara slika Isukrstova, gdje se na vratu vidi rana od turskog taneta g. 1821., iz koje je navodno potekla krv. Tu je i grob sv. Atanasija s njegovim moćima. Nad njim gori sedam srebrenih kandila.

Nedaleko ove lavre nalazi se na nepristupačnom obronku ćelija znamenitoga gore spomenutog Grgura Palamite, po imenu Glosia.

17. Manastir Stavronikita. Leži na istočnoj obali poluotoka u sredini između Iverskog i Pantokratorskog manastira. Nekada je taj manastir pripadao kao naseobina samostalnom manastiru Filotejskom. G. 1522. osnovan bi od carigradskog patrijarhe Jeremije I. ovdje samostalni manastir uz otkup od 4000 aspra, što ih je dao g. 1533. iguman Grigorije Giromirski filotejskom manastiru. Predaja kaže, da je patrijar Jeremija kod toga manastira jednom s ostalim monasima ribario i zahvatio mrežom čudotvornu mozaik sliku sv. Nikole, koja je od vremena kipoborskih bila kroz 380 godina u vodi i uščuvala se posvema neoštećena.⁴ Zbog toga je posvetio taj manastir u čast sv. Nikole biskupa iz Mire i čudotvorca. Ime nosi po slici Bl. Dj. Marije nazvanoj Stavronikita, što se nalazi u crkvi toga manastira. Manastir imade još 11 naseobina u okolišu, od kojih u pet nastavaju ruski monasi, a u jednoj bugarski.

18. Manastir Pantokrator (Svedržitelj). Leži na istočnoj obali poluotoka nedaleko od mora na obronku. Neki drže, da je osnovan u drugoj polovini 12. vijeka za cara Emanuela Komnenca,⁵ a drugi tvrde, da je sagrađen u 14. vijeku od velikog vojvode Aleksija i brata mu Ivana.⁶ Ovome manastiru pripada naseobina sv. Ilije, gdje stanuju sami ruski monasi. U pantokratorskom manastiru živio je čuveni istočni bogoslovski pisac i poznavalac sv. Otaca, Nikodim Hagiorita (Svetogorski) rođ. 1748. a † 1809.⁷

19. Manastir Filotejski. Leži na istočnoj obali poluotoka iznad Strimonskog zaljeva, odakle se pruža pogled na otoke Tasos i Samotraku. Osnovao ga je blaženi Filotej koncem 10. vijeka, a po njemu dobio je i ime. Manastir se povećavao prinosima bizantskih careva: Andronika I. i II., Ivana I. Paleologa

⁴ Hofmann: Athos e Roma pag. 27.

⁵ Isidor Sibernagel, *Verfassung und gegenwärtiger Bestandsämtlicher Kirchen des Orients*, Regensburg 1904. (8°—396), str. 54.

⁶ *Γερασιμὸν Σάλλη Ναξίου, Προσωννητάριον τοῦ ἁγίου Ὁρους Ἁθῶ, Καρφαί* 1923. str. 67.

⁷ M. Jugie: *Theol. dogm. christ. orient.* t. I. str. 530.

i srpskog cara Dušana Silnoga. God. pak 1492. darivaše ga Leoncije i Aleksandar, gruzinski knezovi. Manastir je mnogo postradao od požara 26. IX. 1871., te bi tek djelomice restauriran g. 1885.—6. U blizini manastira imade još 6 grčkih i 6 ruskih eremitskih ćelija.

20. **Srpski manastir Hilandar.** Ovaj se manastir nalazi koji sat i pô hoda udaljen od mora, gdje leži već spomenuti manastir Esfigmen, u unutrašnjosti poluotoka u pitomoj kotlini. Manastir je karakteristično građen u obliku kvadrata na tri do četiri sprata u visinu. Osnovan bi od srpskoga kralja Stefana Nemanje g. 1197., koji se kasnije u istom manastiru zakaluderio i uzeo ime Simeon. Suosnivač toga manastira jest također njegov sin Rastko prozvan Sava, kasniji arhiepiskop i prosvjetitelj Srba. U sredini stoji drevna crkva Prikazanja Bogorodičina, sagrađena najprije od Stefana Nemanje, a kad je svršetkom 13. vijeka izgorjela, sagrađio je na istim temeljima novu Stefan Uroš Milutin g. 1292. Ta stoji još i sada. Na desnoj strani kora nalazi se igumenski tron, ukrašen rezbarijama različitih prizora, podignut troškom bosanskoga mitropolite Isaije g. 1635. Ikone Spasitelja i Bogorodice na tom tronu jesu umjetnine iz 12. ili 13. vijeka. Nasuprot tronu nalaze se 24 stare miniatur slike, izvedene u strogo bizantskom stilu, a predočuju različite biblijske prizore. Dio crkve za hodočašćenje dograđen je g. 1688. troškom temišvarskog mitropolite Vasilija. U svetištu nalaze se tri dragocjena relikvijara s relikvijama sv. Križa. Jedan od tih darovao je sv. Savi car Ivan Vatac; drugi imade grčki natpis „*Ἀποκαθήλωσις* — raspinjanje. U tom se nalaze također relikvije trnove krune Kristove, komadić trske. dio darova od pobožnih Maga, krv u prahu sv. Georgija, moći sv. Barbare, komadić sv. kupine (!), koju je Mojsije vidio gorjeti na gori Horebu. Te su darove u razno doba dobili srpski kraljevi i poklonili ih hilandarskom manastiru. Kritičkih dokumenata o autencitetu tih relikvija dakako nema. Pokazuju se i druge mnoge relikvije, među ostalima i komad lubanje (!) proroka Isaije.

Zanimivo je, što mi je neki monah pričao o jednoj »čudotvornoj ikoni«, koja se naziva »Popovska Bogorodica«. Ta se ikona u staro doba nosila u ophodu, što se obavljao neke go-

dišnje svetkovine u hilendarskom manastiru, sve do mora kod obližnjeg susjednog manastira Ešfigmen i natrag. Nosili bi je dvojica jeromonaha (monasi svećenici). Kad je jednom polazio ovakav ophod tik uz more, dogodilo se, te je jednoga od jeromonaha, što je pomagao nositi sliku sa strane morske, bacila (!) neka nevidljiva sila u more, tako te se jedva spasio od smrti, a ikona na veliko začuđenje svijū, koji su pratili ophod, ostala je stajati u rukama drugoga jeromonaha, koji ju je držao samo za jedan ugao, i tako je donio sam natrag u manastir Hilandar. Onoga jeromonaha upitali su, šta je skrivio, da se na njemu ikona tako osvetila, a on je priznao, da je bio »jeretik«, koji je tajno pristajao uz »latine«. Od toga doba se navodno ova ikona više ne nosi u ophodu, i prozvana bi »Popovska Bogorodica«.

Iza igumenskog trona ispod južnog zida lađe nalazi se grob sv. Simeona (Stefana Nemanje). I o tom grobu pričao mi isti monah nešto čudnovato. Kad bi iskopano tijelo sv. Simeona, da bude preneseno u domovinu (Srbiju) i tamo da se zakopa, okupili se svi monasi hilendarskog manastira oko tijela Simeonova i briznuli u plač. Kad gle čuda, ustade tijelo Simeonovo i progovori: »Ne plačite, moji monasi, što mene nose odavle! Ja ću vama ostaviti drugu utjehu na svom grobu...!« Neko vrijeme poslije, kako bi odneseno tijelo Simeonovo, porasla je iz kamenoga groba Simeonova jaka vinova loza, koja već kroz nekoliko stotina godina jednako uspijeva i svake godine donosi rod. Monasi suše njezino grožđe i daju ga na dar hodočasnicima, a oni ga upotrebljavaju kao lijek proti neplodnosti. (!)

Pokraj igumenskog trona nalazi se biskupski štap sv. Save sa srebrenim zavojima, a jabuka mu je ukrašena draguljima. Taj je štap darovao sv. Savi bizantski car Aleksije Komnenac. Stijene crkve islikane su fresko slikama sve u bizantskom stilu.

U dvorištu manastira na sjevernoj strani od crkve nalazi se nekoliko visokih cipresa, za koje se drži, da ih je zasadio sam sv. Sava.

Posebne je pažnje vrijedna blagovaonica (trpezarija) hilendarskog manastira. Dugačka dvorana, po zidovima islikana prizorima iz života sv. Save, a u pročelju imade masivni mra-

morni stô s udubinama za čaše. Rekoše mi, da je duž dvorane po sredini bio ovakav stô sav od mramora, ali je to na razne strane odvezeno; samo je ostao još onaj u pročelju. Uočio sam, da je u fresko slikarijama ostalo tragova naročitoga kulta sv. slavenskih apostola Ćirila i Metoda. Na kapiji, kroz koju se ulazi u manastir, imade također s jedne strane slika sv. Ćirila, a s druge sv. Metoda, sa ćirilskim natpisima imena ovih svetaca.

Osim pomenutih već srpskih vladara darivali su hilandarski manastir: srpski car Dušan Silni, zatim vlaški (rumunjski) knezovi, bizantski car Andronik II., te ruski carevi Ivaŕ Vasiljević, Teodor Ivanović i Aleksije Mihajlović.

Hilandarska biblioteka veoma je skromna i primitivna, ali sadržaje i dosta vrijednih starih djela. Imade 6 pergamentnih rukopisa iz 12.—18. vijeka, zatim 19 rukopisa papirnatih iz 15.—18. vij. i 68 djela crkveno-muzičkog sadržaja. Pored toga imade i ponešto tiskanih djela iz bogoslovske struke te raznih liturgijskih knjiga.

Hilandarskom manastiru pripada kao matici 24 ćelija (konaka) u Kareji i okolici, od kojih u 14 nastavaju grčki, u 8 ruski i u 2 bugarski monasi. Nedaleko od hilandarskog manastira u gori nalazi se i ruski konak sv. Trojstva, te sv. Ivana Krstitelja.

Od srpskih konaka u Kareji najznatniji je »Paterica«. Tu je pohranjen igumenski štap sv. Save; ovdje je najprije stano-
vao sv. Sava. Drugi znatni srpski konak u Kareji zove se »Tipikarion« sv. Save. Tu se nalazi znamenita slika Bogorodice koja doji Djetešce, donesena iz palestinske lavre sv. Save. Ovdje je napokon pohranjen i dragocjeni literarni spomenik »Slavenski tipik sv. Save«.

